

Wiesław SZUTA

PYTANIA O OSOBE
Międzynarodowa konferencja
„Spór o osobę ludzką we współczesnej filozofii”
Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”
Kraków, 12-13 IV 2011

W dniach 12 i 13 kwietnia 2011 roku w auli im. Grzegorza Piramowicza odbyła się pierwsza międzynarodowa konferencja z cyklu „W kręgu pytań o człowieka”, zorganizowana przez Instytut Filozofii Wydziału Filozoficznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie. Wzięło w niej udział szesnastu prelegentów, w tym troje uczestników panelu. Inicjatorem i głównym organizatorem konferencji był kierownik Katedry Filozofii Człowieka dr hab. Piotr Stanisław Mazur, autor książki *W kręgu pytań o człowieka. Vademecum antropologiczne*¹, znawca tomistycznej antropologii filozoficznej.

Konferencję otworzył dyrektor Instytutu Filozofii dr Dariusz Dańkowski SJ, który przywitał uczestników i przedstawił prowadzących sesję: dr. Jarosława Paszyńskiego SJ², dr. Piotra Duchlińskiego i dr. Stanisława Łucarza SJ, a następnie poprosił doktora Paszyńskiego o przewodniczenie obradom.

Pierwszym prelegentem był gość z Niemiec, profesor Theologische Fakultät Paderborn Berthold Wald, który przedstawił

¹ Fundacja Servire Veritati–Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2008.

² Jeśli nie wskazano inaczej, uczestnicy konferencji byli pracownikami WSF-P „Ignatianum” (od października 2011 roku uczelnia nosi nazwę: Akademia Ignatianum).

wykład: „Being Human is Being a Person. Christian Background and Philosophical Foundation” [„Bycie człowiekiem to bycie osobą. Kontekst chrześcijański i podstawy filozoficzne”] (wystąpienie to tłumaczono na język polski, dyskusja po wykładzie odbyła się w języku niemieckim). Profesor Wald nawiązał do podjętej przez Petera Singera krytyki współczesnej kultury, w tym również nowożytnego personalizmu. Stwierdził, że można sformułować definicję osoby jako bytu rozumnego, powołując się na jej tożsamość, świadomość i relacyjność. Prelegent wskazał na podstawową wartość osoby, jaką jest godność. W uzasadnieniu odwołał się do przedstawicieli filozofii klasycznej, do Arystotelesa, Boecjusza i św. Tomasza. Mówca zwrócił uwagę na tezę Tomasza z Akwinu, że osoba ludzka jest rzeczywistością złożoną; ontyczną, trwałą podstawę jej godności stanowi natura – dlatego należy ujmować byt ludzki właśnie w tym aspekcie. Prelegent zaznaczył, że osoba to głównie rozumność, ale też i świadomość. Na tę ostatnią zaś duży wpływ mają czynniki: socjologiczny, kulturowy i religijny.

Drugi prelegent, ks. bp prof. Ignacy Dec, rektor Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, rozpoczął swój wykład „Typologia personalizmów” od stwierdzenia, że personalizm to szeroki

prąd społeczno-kulturowy, który występuje nie tylko w filozofii, ale także w psychologii, pedagogice, socjologii czy w naukach społecznych i politycznych, a więc w humanistyce. Biskup Dec zaakcentował, że personalizm należy odczytywać głównie poprzez wymiar duchowy człowieka oraz jego duchową kulturę. Podejmując kwestię typologii personalizmu, prelegent zwrócił uwagę na wielość i różnorodność typów, tym trudniejszą do sklasyfikowania, że kolejni badacze tego nurtu podejmują próby wyodrębnienia nowych jego odmian. Skoncentrował się na pięciu profilach personalizmu filozoficznego (humanistycznego): egzystencjalnym, fenomenologicznym, społecznym, tomistycznym i przyrodniczym. Najwięcej uwagi biskup Dec poświęcił profilowi tomistycznemu; szerzej omówił stanowiska Jacques'a Maritaina, Czesława Strzeczewskiego, Józefa Majki i Karola Wojtyły.

Prof. Krystyna Duraj-Nowakowa w swoim wykładzie „Personalizm w pedagogice” stwierdziła, że współczesna pedagogika nie może nie uwzględnić personalizmu, czyli indywidualnego podejścia do osoby w dziedzinie wychowania i nauczania. Perspektywa transwersalna w pedagogice pozwala na całościowe ujęcie osoby (personalistyczne i humanistyczne) poprzez patrzenie interdyscyplinarne na byt ludzki.

Ostatni wykład sesji przedpołudniowej, zatytułowany „Prawda jako Osoba. Wyzwania w kontekście filozofii indyjskiej” przedstawił dr hab. Krzysztof Pawłowski. Prelegent w swojej wypowiedzi nawiązywał nie tylko do myśli filozofów indyjskich, ale także do mentalności Dalekiego Wschodu. Stwierdził, że prawda o osobie jest prosta, fałsz natomiast jest skomplikowany. Prawda jest w osobie, jest miłością, sensem życia, bogactwem duchowym, wewnętrznym. Wywołuje radość, fałsz natomiast pustoszy i okalecza osobę.

Po przerwie odbyła się dyskusja panelowa, którą poprowadził dr Jarosław Pasyński SJ. Uczestnicy dyskusji: ks. dr Jurij

Załoska (z Białorusi), dr Peter Fotta OP (ze Słowacji) oraz dr Monika Kowalczyk wypowiedzieli się na temat wpływu rozumienia osoby na koncepcję kultury. Ksiądz doktor Fotta stwierdził, że myślenie o godności skierowane jest ku świadomości bytu integralnego, bytu kulturowego. Godność osoby to wartość, która otwiera człowieka na kulturę. Właściwie pojmowana kultura powinna być integralnym rozwinięciem natury, winna więc udoskonalać naturę i wydobywać z niej piękno oraz prawdziwą wartość; prawdziwa kultura nigdy nie może być sprzeczna z naturą.

Dr Monika Kowalczyk nawiązała do myśli Anny Tymienieckiej. Zdaniem panelistki Tymieniecka prezentuje swoisty monizm w koncepcji antropologicznej. Ludzka świadomość stwierdziła doktor Kowalczyk – jest nie tylko konstrukcją logiczną, ale mieści się w niej również funkcja kreatywna. Intelkt jest ważny, ale jeszcze ważniejsza jest funkcja twórcza, albowiem to ona rzutuje na świadomość i urealnia się w kulturze, zarówno duchowej, jak i materialnej. Ludzkie życie zaś to coś więcej niż tylko egzystencja, człowiek „wyrywa” się bowiem ku transcencji, ku kulturze, ku sztuce.

Ksiądz doktor Załoska przybliżył stanowisko Kościoła prawosławnego w sprawie godności jako wartości wyjątkowej. Godność to w prawosławiu odniesienie życia ludzkiego do transcendentnego życia Bożego. Relacja godności utożsamia się z cnotami i dobrem moralnym. Sumienie wyznacza własne granice w ramach prawa naturalnego. Według Kościoła prawosławnego – stwierdził gość z Białorusi – wolność wyboru odnosi się do działań, które nie są sprzeczne z prawem naturalnym. Konsekwencją takiego stanowiska jest skierowanie uwagi ku prawu do życia.

Wokół komunikatów wygłoszonych przez panelistów rozwinęła się dyskusja, w której wzięli udział również inni uczestnicy konferencji.

Pierwszy wykład w popołudniowej części obrad, zatytułowany „Problematyka osoby w filozofii M. Bierdiajewa”, przedstawił mgr Krzysztof Duda. Przybliżył w nim koncepcję osoby w ujęciu rosyjskiego filozofa, który swoje rozważania nad bytem ludzkim oparł na aksjologii Maxa Schelera. Człowiek – to przede wszystkim natura; rozum jest tym, co odróżnia go od zwierząt. Mikołaj Bierdiajew nie nawiązuje bezpośrednio do klasycznego rozumienia osoby, odrzuca jednak też odrzuca myślenie materialistyczne i skrajny ewolucjonizm. Koncentruje się – zdaniem prelegenta – na „sile renesansu”, na humanistycznej i mistycznej refleksji nad człowiekiem, jego kondycji duchowej. Człowiek swoją naturę wyraża w prawdzie, a tę odnajduje w głębi swego ducha. Szuka radości, zadowolenia, realizacji siebie, ale ostatecznie musi przejść przez śmierć do wieczności, gdzie odnajdzie absolutną prawdę, którą jest Bóg.

Wykład „Wieloaspektowość podejścia badawczego do problematyki osoby”, zamykający pierwszy dzień konferencji, przedstawił dr Piotr Duchliński. Prelegent zaznaczył, że fakt wieloaspektowego ujmowania osoby ludzkiej jest warunkowany tym, iż byt ludzki jest wielowarstwowy, wielostrukturalny. Natura bytu ludzkiego dla samego człowieka stanowi tajemnicę oraz fascynującą zagadkę. Kluczem umożliwiającym zbliżenie się do tej tajemnicy jest antropologia metafizyczna wyrastająca z filozofii klasycznej. Filozofia ta – twierdził prelegent – wskazuje na dwa fundamenty ludzkiej struktury bytowej, czyli istnienie i istotę. Chociaż filozofia klasyczna jest dziedziną autonomiczną względem nauk szczegółowych, to jednak problematyka osoby wymaga się wsparcia refleksji metafizycznej danymi z nauk empirycznych. Doktor Duchliński zauważył, że antropologia maksymalistyczna (tomistyczna) poszukuje nieustannie ostatecznych uzasadnień, przy czym w poszukiwaniach tych ważny jest neutralny punkt wyjścia.

Obrady pierwszego dnia obrad podsumował dr hab. Piotr Mazur.

Pierwszym prelegentem w drugim dniu konferencji był znany profesor z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II Andrzej Maryniarczyk SDB. Jego wykład „Metafizyka osoby: Tomasz, Krąpiec, Wojtyła” wzbudził bardzo duże zainteresowanie słuchaczy, czego wyrazem były żywiołowe oklaski. Prelegent podkreślił, że w refleksji nad bytem ludzkim dobry punkt wyjścia stanowi definicja osoby sformułowana przez Boecjusza. Jest ona bowiem autonomiczna, uniwersalna, otwarta, oferuje sprawdzoną metodę wyjaśniania; jako definicja metafizyczna opiera się między innymi na zasadzie niesprzeczności. Następnie prelegent omówił cztery paradygmaty myślenia o osobie: chrystologiczno-tomistyczny (przyjmuje się, że osoba ma status substancji), angeliczny (osoba ujmowana jest jako czysty byt duchowy), aksjologiczno-etyczny (osoba znajduje się pomiędzy powinnością a wartością moralną, jest zarazem nosicielem wartości), metafizyczny (osoba to byt, podmiot jednostkowy i rozumny, świadomy i wolny). Profesor Maryniarczyk nakreślił trzy koncepcje osoby: Koncepcja św. Tomasza ujmuje osobę ludzką w aspekcie bytu, głównie w perspektywie jej wewnętrznej struktury oraz w aspekcie ostatecznej doskonałości; istotę koncepcji Mieczysława A. Krąpca stanowi odkrycie transcendentnego „Ja”, w koncepcji Karola Wojtyły zaś akcentowany jest czyn – dynamika człowieka sprawia, że jest on bytem transcendującym świat.

Wykład prof. Józefa Bremera SJ „Współczesne naturalistyczne koncepcje osoby” zasadniczo odbiegał od pozostałych, ponieważ autor przybliżył słuchaczom koncepcję osoby obecną w tak zwanym naukowym obrazie świata. Ujęcia osoby dokonywane z pozycji neurologii czy psychologii, lecz także cybernetyki – nauki o sztucznej inteligencji, mają najczęściej charakter monistyczno-redukcyjny; prelegent wskazał

jednak także na rozwiązanie panpsychistyczne (Thomasa Nagela). Ponadto zwrócił uwagę na kwestie związane z odwoływaniem się przez filozofów naturalistycznych do tak zwanej perspektywy pierwszoplanowej i z pojęciem jaźni jako tego, co subiektywnie „moje” dla danej osoby. Kwestie te mogą stanowić punkt wyjścia do dyskusji z fenomenologiczną oraz personalistyczną koncepcją osoby. Referent wspominał również o obecnej we współczesnych naturalistycznych koncepcjach osoby tendencji do łączenia metodologii nauk humanistycznych i empirycznych, która uwiadamia się w nazwach: „neurofilozofia” (P. Churchland), „nauroestetyka” (V.S. Ramachandram), „neuroetyka” czy „neuropsychologia”.

Trzeci prelegent, dr hab. Piotr Mazur swój wykład „Spór o substancjalną koncepcję osoby” zakotwiczył w kontekście historycznym. Zaprezentował przegląd stanowisk w toczącym się w dziejach filozofii sporze o substancjalność osoby, a szczególnie w sporze wokół duszy ludzkiej. Substancjalną koncepcję osoby przedstawił niejako dwutorowo: na sposób ontologiczny oraz antropologiczny. Spośród wielu różnorodnych czy też alternatywnych stanowisk przybliżył między innymi koncepcje: Hume’a, Kartezjusza, Kierkegaarda Schelera, Tischnera i Krapca. W konkluzjach końcowych prelegent powrócił do uzasadnienia klasycznej koncepcji substancjalności osoby w ujęciu tomistycznym.

„Kolektywizm, indywidualizm a osobowa wizja człowieka” to pierwszy z czterech wykładów ostatniej sesji konferencji; przedstawił go dr Paweł Skrzydlewski z Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II. Prelekcja poświęcona była kolektywizmowi, głównie typu marksistowskiego (ale nie brakowało w niej odniesień do platońskiej idei państwa) oraz indywidualizmu typu nacjonalistycznego (w skrajnych przypadkach prowadzącego do nazizmu czy egalityzmu). Antidotum na te dwa stanowi-

ska mówca upatrywał w podejściu personalistycznym, wskazując na solidaryzm społeczny oraz demokrację personalistyczną.

Prof. Tadeusz Biesaga SDB z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie przedstawił odczyt zatytułowany „Osoba a normy etyczne”. Podkreślił wagę pojęcia godności ludzkiej jako wartości uniwersalnej dla norm moralnych. Następnie wyszczególnił cztery podstawowe źródła godności osoby ludzkiej. Są nimi: natura bytu ludzkiego, podmiotowa świadomość i aktualizacja dynamizmów osoby; można mówić także o godności nabytej (w wymiarze moralnym) oraz o godności otrzymanej jako dar od społeczności czy też od Boga. Prelegent przedstawił zasadnicze uprawnienia związane z każdą z nich.

Dr Jarosław Paszyński SJ na początku swojego wykładu „Osobowy charakter religii” przypomniał, że religia jest relacją człowieka do Sacrum, do Boga. Filozofia klasyczna wskazuje na pochodność bytową osoby ludzkiej od bytu koniecznego, czyli od Boga. Bóg jest źródłem istnienia bytów przygodnych, w tym też człowieka, człowiek zatem szuka relacji ze swym Stwórcą poprzez akt chcenia; najpełniej przejawia się to przez miłość. Miłość zaś uwiadamia się w kulcie i praktykach religijnych (których elementy zaobserwować można już u plemion pierwotnych). Religia objawiona, szczególnie chrześcijaństwo, wyraża się w intymnym dialogu pomiędzy człowiekiem wierzącym a osobowym Bogiem. Prelegent zaznaczył, że w swoim wystąpieniu odwołuje się do filozofii Boga, ale też do teologii.

Ostatni wykład w ramach konferencji, zatytułowany „Osoba i Absolut”, przedstawił prof. Roman Darowski SJ. Rozpoczął od stwierdzenia, że być człowiekiem to być osobą; zauważył też, że dzięki odniesieniu do Absolutu możemy odpowiedzieć na pytanie, kim jest człowiek. Następnie prelegent postawił kwestię: Czy człowiek

jest absolutem, a jeżeli tak, to na jakim poziomie? Człowiekowi przypisana jest bowiem nieograniczoność prowadząca niemalże do nieskończoności w poznaniu i pragnieniu dobra. Pierwiastek duchowy wznosi byt ludzki do nieskończoności; wprawdzie śmierć stanowi jego kres działania, ale tylko w życiu doczesnym, na ziemi. Między Absolutem a człowiekiem zachodzą duże podobieństwa, a także bliska więź, swoista wspólnota. Wielkość człowieka – konkludował prelegent – polega na tym, że sięga on nieskończoności. Fakt obdarowania człowieka nieograniczonym poznaniem, wolitywnością i empatycznością świadczy o jego pochodności od Absolutu. Człowiek jako osoba zostaje obdarowany nadzieją, że kiedyś osiągnie ową nieskończoność zaspakajającą jego potrze-

by – nastąpi to w wymiarze ostatecznym (eschatologicznym).

Następnie zabrał głos dr hab. Piotr Mazur, który wyraził wdzięczność za pomoc w zorganizowaniu konferencji dziekanowi Wydziału Filozoficznego prof. Józefowi Bremerowi SJ i władzom Uczelni, podziękował też wszystkim uczestnikom spotkania. Wspomniał również o planach przygotowania podobnej konferencji za rok.

Podsumowania i oficjalnego zakończenie konferencji dokonał dziekan Józef Bremer SJ, który stwierdził między innymi: „Dużo powiedziano, jasno i czytelnie, ale jeszcze pokazuje się, jak wiele zostało do powiedzenia o bycie ludzkim”. Zapewnił też o swoim wsparciu dla inicjatywy kontynuacji cyklu konferencji „W kręgu pytań o człowieka”.